

Kunst als samenlevingsopbouw

Harry Broekman (redactie)
Annemarie Sour (interviews)

WISSEL

SONOR ROTTERDAM 2005

Kunst als samenlevingsopbouw

Inhoudsopgave

VOORWOORD

HOOFDSTUK 1 SAMENLEVINGSOPBOUW ANNO 2005 IN ROTTERDAM EN DE ROL VAN KUNST EN CULTUUR DAARBIJ

Interview: Hans Abelman

HOOFDSTUK 2 SAMENWERKEN ALS OPGAVE

Interview: Marcellus Hoornweg

HOOFDSTUK 3 INITIATIEVEN MET EEN INTERCULTUREEL ASPECT

Interview: Piet Elenbaas

HOOFDSTUK 4 CULTUUR EN KUNST ALS EXPRESSIEMIDDELEN VAN EEN GROEP

Interview: Ellen Prins en Angelina Adam

HOOFDSTUK 5 SLOTBESCHOUWING

LEDEN VAN DE BEGELEIDINGSGROEP

Theo Eikenbroek	(vz.)
Ellen Prins	(SONOR)
Nicolien Voskamp	(SONOR)
R. van der Voorn	(SONOR)
Freek Homan	(SONOR)
Piet Elenbaas	(SKVR)

DEELNEMERS AAN DE MINI-CONFERENTIE

Theo Eikenbroek	(vz.)
Ellen Prins	(SONOR)
Fatima Lamkharrat	(SONOR)
René van der Voorn	(SONOR)
Freek Homan	(SONOR)
Piet Elenbaas	(SKVR)
Cees Bavius	(Bureau d'Arts sans Frontières)
Ferry Rigault	(PJ Partners)
Eric Habold	(Hogeschool INHOLLAND)
Dick de Ruijter	

Voorwoord

Doorgaans opereren kunstenaars en samenlevingopbouwers in gescheiden circuits. Dat is opvallend, want globaal gesproken zijn hun doelen verwant: bewuster levende mensen, een uitdagender omgeving, een veelzijdiger stad. Ook op concreet niveau, laten we zeggen in projecten, blijken vaker dan vermoed, de agenda's goed bij elkaar te leggen.

Dat hoeft overigens niet per se. SONOR wil geenszins voorschrijven of de kunstsector leiden. We steunen slechts een groeiende praktijk van interessante samenwerking en kruisbestuiving. Een bloeiende praktijk ook, want trend is – zeker in Rotterdam – dat kunstenaars (en het beleidscircuit eromheen) zich actief geïnteresseerd naar de maatschappij opstellen. Veel kunstenaars willen niet geïsoleerd hun eigen ding doen, maar bijdragen aan een sterke stad. En zij die beroepshalve werken aan verbetering van de leefbaarheid in de stad – en dan met name professionals in de sociale sector - betrekken vaker kunstenaars in hun bezigheden. Het *verkennen en bevorderen* van deze combi's vormt een eerste reden voor SONOR om deze Wissel te laten vervaardigen.

Een tweede argument ontleent SONOR aan haar manier van kijken naar de wereld van kunst- en cultuurproductie. Die wereld van kunst- en cultuurproductie is opgedeeld in tal van sectoren (dans, muziek, theater, beeldende kunst etc.) Dit werkveld kent amateur- en profcircuits. Maakt onderscheid in actieve en passieve cultuurparticipatie. Kent tal van lagen met stevige, respectabele eigen organisaties. Als relatieve outsider kan SONOR fris naar die wereld kijken en zich even niets aantrekken van verstarde indelingen, heilige huisjes of gevestigde belangen. De ongewapende blik van de opbouwwerker ziet dan kansen. Kansen dankzij de extra bronnen die je aanboort in samenwerking. Kansen voor sociale leerprocessen en competentietoename bij betrokkenen. Creatieve kansen vooral ook voor uitvoerende kunstenaars en de instellingen. Deze Wissel die de kunsten brutaal ordent naar de mate en wijze waarop zij bijdragen aan samenlevingsopbouw, wil zo *eye-openers bieden*. In de derde plaats beschouwt SONOR sociaal artistieke projecten als een vehikel (met krachtige motor) om publieksgroepen te bereiken. Met name publieksgroepen die noch door de kunstenwereld, noch door de sociale sector opererend op de solotoer, bereikt kunnen worden. Samenwerken biedt daarentegen *openingen voor nieuwe vormen van deelnemen*. Vandaar dat we in deze publicatie initiatieven belichten die voorbeeldmatig zijn.

Beoogd lezerspubliek is niet louter de beroepsgroep van opbouwwerkers. We zoeken een breder publiek. Het betreft personen en functionarissen in de brede sector samenlevingsopbouw en idem in de sector Cultuur waar deze initiatieven / projecten doen op het raakvlak van samenleving en cultuur.

SONOR heeft deze Wisselpublicatie in nauwe samenwerking met deskundigen uit het werkveld ontwikkeld. De auteur en de interviewster werden bijgestaan door een klankbordgroep. Deze klankbordgroep fungeerde ook als gastheer voor een mini-conferentie halverwege het schrijftraject. Op die conferentie werd het in ruwe vorm beschikbare manuscript becommentarieerd door lokale experts. Klankbord en conferentie zijn van onmisbare betekenis geweest. Bij deze danken wij de geïnterviewden, de klankbordgroep en de conferentiegangers voor hun inzet en bijdragen. Moge tal van nieuwe initiatieven dankzij hen ontspruiten.

R. van der Voorn, H. Mulder
Directie SONOR

Hoofdstuk 1 Samenlevingsopbouw anno 2005 in Rotterdam en de rol van kunst & cultuur daarbij

Overzicht over de hoofdstukken

De opzet in dit boek is om niet apart podiumkunsten, beeldende kunst of straatcultuur te bespreken. In één en hetzelfde hoofdstuk kunnen trommelen en schilderen; amateur- en professionele producties genoemd worden, wanneer initiatieven vergelijkbare functies voor samenlevingsopbouw vervullen.

Elk hoofdstuk wordt ingezet met een interview dat Annemarie Sour voor deze publicatie afdam. In deze gesprekken wordt ingegaan op inzichten en ervaringen van enkele cultuurmakers die aan de weg timmeren.

HOOFDSTUK I Interview: Hans Abelman, ex directeur Centrum voor Beeldende Kunst. Voorts - na een overzicht over de materie - aandacht voor Cultuurspreiding in dit hoofdstuk.

HOOFDSTUK II Interview met Marcellus Hoornweg, kunstenaar in dienst bij Woonbron-Maasoevers. Cultuur als kwaliteitsverhogende toevoeging in / aan de semi-openbare ruimte. Met name waar het gebeurt in het kader van strategieën als veiligheidsvergroting; leefbaarheidsverbetering; herscheppen van pleinen die beter ontmoeting oproepen. Kunst in de portieken, upgradering van straten en wijken m.b.v. kunst. Voorts in dit hoofdstuk aandacht voor kansen en uitdagingen in het concreet samenwerken.

HOOFDSTUK III Piet Elenbaas, Stichting voor Kunstzinnige Vormgeving, waarin hij aandacht bepleit voor vorming en educatie. Focus in dit hoofdstuk op kunst en cultuur als intergroepenbindmiddel. Denk aan de buurtfeesten, eetmanifestaties, denk hierbij ook aan verhalen als erfgoed van een gemeenschap. Die verhalen kunnen dan gebruikt worden om de diversiteit bespreekbaar te maken.

HOOFDSTUK IV. Interview met Angelina Adam en Ellen Prins, opbouwwerkers in Rotterdam Noord. Zij en andere medewerkers van SONOR hanteren theater als een middel om het eigene tot uitdrukking te brengen, maar ook om bruggen tussen culturen te slaan. In dit soort gevallen is de eigen groep met de culturele (amateur-)productie een voertuig om zowel in eigen kring plezier te scheppen, als in 'de buitenwereld' andere groepen te ontmoeten.

HOOFDSTUK V In de slotbeschouwing concentreren we ons op vier basistypen¹. Het betreft culturele producties die respectievelijk als voornaamste doel hebben:

- a) binding versterken binnen de eigen gemeenschap ('bonding')
- b) bevolkingsgroepen met elkaar in verbinding brengen ('bridging')
- c) de stedelijke omgeving een hoogwaardiger kwaliteit geven
- d) kanalen graven naar nieuwe publieksgroepen (cultuurspreiding)

Deze vier typen worden onderling vergeleken om duidelijk te maken dat niet op elk potje elke deksel past. Niet elke behoefte aan samenlevingsopbouw kan met willekeurig welke culturele productie bevredigd worden. Elk van de vier typen aanbod kent z'n gebruiksaanwijzing.

¹ Cultuurbevordering heeft ook raakvlakken met versterking informele economie. We signaleren dit kort bij het project Kweekvijver van het SKVR. Een ander gebruik van kunst en cultuur zullen we slechts zijdelings aan de orde laten komen. We doelen op kunst en cultuur als middel om de economie van de stad vooruit te helpen c.q. een werkgelegenheidsperspectief voor individuen te bieden. Dit belang, hoe zwaar ook, achten we niet de stiel van samenlevingsopbouw.

Samenlevingsopbouw

Bij samenlevingsopbouw gaat het om acties en processen waar mensen en/of instanties leefomstandigheden willen verbeteren en zo de samenleving naar hun wensen proberen te beïnvloeden. De middelen waarmee de ‘samenlevingsopbouwer’ zich bedient zijn onder meer sport, recreatie, opvoedingsondersteuning, media en:..... kunst en cultuur. Kwaliteit van het samenleven staat voorop. "Kwaliteit" kan ingevuld worden met begrippen als welzijn, maatschappelijke integratie, betrokkenheid, leefbaarheid, hedendaags burgerschap.

Een betere samenleving betekent anno 2005 al gauw een beter georganiseerde samenleving: rechtvaardiger, opener, democratischer. Maar ook een samenleving die ‘zich onderscheiden’ honoreert, subculturen uitdaagt en kunst daarbij als dessem hanteert.

Actueel, anno 2005, is er een urgentie om een minimum aan gedeelde waarden en normen als uitgangspunt te nemen voor samenlevingsontwikkeling. Je kunt dat noemen: verbinding tot stand brengen door te werken aan culturele openheid en werken aan een minimum qua consensus over wat belangrijk om te handhaven in de samenleving.

Cultuurspreiding

Met cultuurspreiding bieden beleidsmakers mensen de gelegenheid om het vertrouwde huis, hun haard of Ego te overstijgen en te participeren in de samenleving. Dit dus als het aloude slechten van drempels om culturele goederen en waarden te verbreiden onder de bevolking. Denk aan de schoolreisjes naar musea, denk aan het jeugdvakantiepaspoort of de R’dampas. Denk aan ander beleid dat er op gericht is het bereik van cultuuraanbod te vergroten. Cultuur wordt dan gebruikt als een middel in een civisatietraject, gericht op het maken van de (opgroeïende) inwoner tot mede-erfgenaar van het culturele erfgoed van de wereld, Nederland of Rotterdam. De Mensen Maken de Stad - aanpak en Opzoomer-strategie van het gemeente bestuur “Hoe divers we ook zijn, we zijn allemaal Rotterdammers en maken er samen wat van“, zijn voorbeelden van de inzet van cultuur op deze manier.

Rotterdamse stimuleringsmaatregelen in het huidige ‘Actieplan Cultuurbereik’ richten zich daarbij specifiek op:

- een nieuw aanbod ontwikkelen dat aansluit bij de culturele preferenties van nieuwe doelgroepen in relatie tot de activiteiten, waarbij bezoekers begeleidende informatie ontvangen, niet alleen over de kunst en cultuur zelf, maar ook over de context en/of de omgeving, waarin die activiteit plaatsvindt. In dit verband worden ook in een zestal gemeenten cultuurscouts ingezet: functionarissen die op wijkniveau lokaal talent opsporen en stimuleren.
- de niet-gebruikelijke locaties als wijkgebouwen, sporthallen, pleinen en parken, benutten voor het bestaande aanbod, gekoppeld aan daarop toegespitste PR. Musea worden in dit verband ook geprikkeld om kunst buiten de eigen, gebruikelijke ruimtes te exposeren.
- in samenwerking met scholen en kunstinstellingen een cultuureducatief aanbod ontwikkelen en instandhouden, waarmee zoveel mogelijk leerlingen van scholen in alle vormen van voortgezet onderwijs in Rotterdam bereikt worden.
- nieuwe marketinginstrumenten (andere presentatievormen, prijsaanpassing, werving via sociaal-cultureel werk, combinatieprogrammering, arrangementen, andere publiciteitsmiddelen dan gebruikelijk) ontwikkelen en inzetten om het bestaande aanbod in de bestaande accommodaties toegankelijk te maken voor nieuwe doelgroepen.

Recent, lente 2005, tijdens het Internationaal Wijktheaterfestival werd voorts een aantal inzichten ontwikkeld over het bereik van nieuwe publieksgroepen. Het betreft een drietal heikele kwesties. Vraag 1: Hoe kom je aan het door jouw gewilde publiek ? Vraag 2: Hoe houd je dit vast – als je dat wil ? Vraag 3: Hoe ga je met dat publiek om ? Deze vragen werden gesteld voor theater, maar beperken zich niet tot die discipline. Ook andere ‘community arts’ worstelen er mee. Enkele voorlopige antwoorden: Werk vooral via mond tot mond reclame, investeer in sleutelpersonen en professionals in de wijk. Betrek liefst in een vroeg stadium een relevante bestuurder, die kan je helpen. Doe promotiecampagnes met acteurs, zij spreken de ‘generatie van na de komst van de mobiele telefoon’ het meest aan. Geef aandacht aan de setting, de ambiance, communiceer warmte. Laat de mensen nooit weg gaan na het evenement zonder hen gevraagd te hebben wat ze er van vonden. Bedenk van tevoren welke follow up je wilt – laten – bieden.

De Erasmus Universiteit o.l.v. prof. Ton Bevers werkt voor het Internationaal Wijktheaterfestival een en ander in de loop van 2005 verder uit.

Hoofdstuk II

Samenwerken als opgave

Hans Abelman benadrukte het belang van goede communicatie tussen bewoners, betrokken kunstenaars en overigen. In het interview hiernaast onderstreept Marcellus Hoornweg het belang van samenwerking.

Waar moet je in z'n algemeenheid op letten als de sectoren kunst en sociaal samen een project op willen zetten ? Een aantal tips:

De kunstensector heeft doorgaans een andere agenda dan de sociale sector. Daarop staan zaken op die zelden in de samenlevingsopbouw voorop komen, zoals schoonheid, waarheid, kwaliteit van de expressie etc.

Kunstenaars hebben ook andere belangen, opereren vanuit andere posities en waarderen elkaar ook heel anders.

Je moet dus goed doorhebben dat de sociale sector vanuit een andere bril kijkt. Vergeet ook niet dat samenwerkende mensen - zelfs als ze hetzelfde zeggen - niet automatisch hetzelfde bedoelen.

Toenmalige staatssecretaris Rick van der Ploeg heeft met zijn beleidsaccenten – in één woord: meer prioriteit voor kansarmen- veel stof doen opwaaien. Nagenoeg de hele kunstensector zette de hakken in het zand. Dit 'oud zeer' speelt nog, argwaan kan een vertegenwoordiger van de sociale sector tegemoet snellen.

Er moet evenwicht zijn tussen de professionals: binnen welke domeinen laat je de ander toe, of zelfs gezag over je uitoefenen ? Wie heeft aan wie bijvoorbeeld welke vrijheid of autonomie beloofd ? Wie doet welk corvee en andere rotklussen in het samenwerkingsproject ?

Flexibiliteit is heel belangrijk. Dit geldt voor deadlines, werkomstandigheden, afspraken in het algemeen. Kunstenaars werken vaak op vreemde, andere tijden. Maar de eis om flexibel te zijn gaat verder. Verwachtingen van sponsors of subsidiënten zijn niet altijd even duidelijk, Dit soort onhelderheid, dat vereist opnieuw souplesse in de omgang. Planning is nog moeilijker te beheersen dan bij 'normale' projecten in de sociale sector, vereist dus aanvullende kwaliteiten in de omgang.

De cultureel producent moet 'er echt helemaal achter staan' en achter kunnen staan. Dus je hebt een draagvlak georganiseerd, deelnemers willen en follow up is geregeld. Je moet ook afspraken kunnen en willen maken over wat je losmaakt bij uitvoerenden en publiek.

Als het klikt tussen de mensen, dan scheelt dat een slok op de borrel. Maar ook zonder die speciale chemie tussen de personen moet je professioneel genoeg zijn om te kunnen werken met elkaar. Verhelder daarom je sociale invalshoek en onderhandel daar dan over. Je moet manieren zoeken - en vinden – om het met elkaar oneens te kunnen zijn.

Tenslotte, onderschat nooit het belang van kwaliteit, die werkt in veel zaken door.

De plaats van deelnemers in een project

Initiatieven moeten positieve energie opwekken, dat stellen alle geïnterviewden in dit boek. Dat gaat niet vanzelf, dat moet je organiseren. Daarbij zul verschillen moeten overbruggen. Jongeren onder mekaar overleggen anders dan welzijnswerkers onderling. Bewoners in een buurt praten in een ander jargon, hanteren een andere tijdsindeling en horizon dan kunstenaars.

Kan een uitgenodigde burger echt, volwaardig meedoen ? Wordt er onderscheid gemaakt naar leeftijdsgroepen en/of bewonerstypen ? Nico Westpalm van Hoorn formuleerde in 1975 enkele grondregels voor effectieve participatiebevordering die nog steeds behartenswaardig zijn:

- Er moet iets aan de hand zijn. (Participatie om der wille van participatie faalt).
- De burger moet ervaren dat hij daar iets mee te maken heeft, hij moet er zich bij betrokken voelen.
- De burger moet zichzelf in staat achten er iets aan te kunnen doen.
- De burger moet verwachten dat zijn handelen ook effect zal hebben, dat de moeite tegen het resultaat opweegt.
- De burger moet gemotiveerd zijn om te handelen, hij moet een motief en perspectief op verbetering hebben.
- De burger moet geen negatieve opmerkingen krijgen uit zijn omgeving wanneer hij ingaat op een participatieaanbod.

Vragen voor een kennismakingsgesprek voorafgaande aan samenwerking

Om beter zicht te krijgen op deze kernproblemen van sociaal artistieke projecten hieronder nog een aantal vragen voor een kennismakingsgesprek tussen de initiatiefnemers:

- Welke processen wil je in en met je initiatief op gang brengen ?
- Waar zit de beweging, de impuls ? Hoe ontketen je die ?
- Wat kun je bieden vooraf qua resultaatverwachting: niets, een beetje of ‘succes gegarandeerd’
- Over welke capaciteiten moeten we in het project beschikken ?
- Naar wat voor soort oplossingen/ resultaten streef je ?
- Wat betekent kwaliteit bieden in dit verband ? (artistiek én sociaal)
- Wat zijn minimum vereisten qua
 - Hardware (geld en materiaal)
 - Software (inhouden, ideeën, visie)
 - Orgware (coördinatievermogen, inbedding)
 - Steunware (betrokkenheid, hulp, identificatie)

Hoofdstuk III Initiatieven met een intercultureel aspect

In dit hoofdstuk verkennen we onderzoek naar projecten met een intercultureel aspect. Dus initiatieven waarbij kunst en/of cultuur gehanteerd wordt om bevolkingsgroepen in constructieve zin op elkaar te betrekken.

SOCIALE COHESIE EN FUNCTIES VAN KUNST EN CULTUUR DAARBIJ

Ieder wil een levendige en voorspoedige stad. Commerciële waarden en marktverhoudingen bieden daartoe een te smalle basis. Een stad, die zich wil handhaven en ontwikkelen, daar is een minimum aan solidariteit vereist, anders kan er geen maatschappelijk leven plaats vinden. Kunst en cultuur kunnen belangrijke functies vervullen in het ontwikkelen van die basisvoorwaarden voor beschaafd leven. Basisvoorwaarden voor het moderne leven en economische ontwikkeling zoals vertrouwen en durf. Waarden die de stedelijke overheid graag o.m. via cultuurspreiding propageert.

Cultuur verschijnt ook als articulatie van het verschil en daarmee de kans om het stedelijk leven te verrijken met tal van nuances en schakeringen. In het overzichtsboek dat ter gelegenheid van het afsluiten van de manifestatie R 2001 Culturele Hoofdstad werd gemaakt, staat het nog eens pregnant (op blz. 493): *“Kunst en cultuur fungeren als dessem, geven kleur aan de samenleving, leiden tot inzicht en zijn een commentaar daarop”*.

Denk daarnaast ook eens aan een functie als het insluiten van marginale groepen.

De eerbiedwaardige Belgische Koning Boudewijn Stichting merkte in een nota op dat de ergste vorm van uitsluiting is, geen toegang te kunnen krijgen tot kunst. Waarom is de culturele variant de ergste? Omdat het mensen de uitdrukkingsmiddelen ontnemt om te communiceren over hun bijzonderheid. Zij kunnen hun eigenheid niet in eigen taal, of referentiekader mededelen. Immers zonder culturele productiemiddelen rest hen slechts reageren, zich daarbij te bedienen van andermans vocabulaire en grammatica. Van echte confrontatie van opvattingen en ideeën is dan geen sprake, laat staan van een eerlijke afweging van belangen.

Naast het bieden van eigen expressiemiddelen geeft kunst en cultuur de gelegenheid om nieuwe ruimtes tot leven te wekken waar plaats is voor ontmoeting, uitwisseling en confrontatie waar mensen van verschillende komaf met elkaar spreken.

Denk aan de buurtfeesten, eetmanifestaties en zoiets als De Dag van de Dialoog wanneer sprekers over zichzelf en andermans deugden spreken, 's middags in de wijk en 's avonds centraal. Denk hierbij ook aan verhalen als erfgoed van een gemeenschap. Die verhalen kunnen dan gebruikt worden om de diversiteit bespreekbaar te maken. Zoals in een experiment in Brussel waar ruim 400 verhalen werden verzameld onder gewone mensen (over hun levensloop). Vervolgens werden die door een dozijn kunstenaars gebruikt en in diverse manifestaties ‘teruggegeven’ aan de mensen.

Door op deze en soortgelijke wijzen de dialoog aan te willen gaan, kan vermeden worden dat ‘de boel niet meer bij elkaar gehouden wordt’². Een duur – in beleidskringen en kunstnota’s thans veel gebruikt woord – hiervoor is: kunst en cultuur kunnen bijdragen aan sociale cohesie.

Sociale cohesie is het resultaat van minimaal een tweetal processen: a) ‘bonding’, dus

² Vandaar dat thans in Rotterdam ook veel vraag is naar specifieke opbrengsten van samenlevingsopbouw in de zin van meer veiligheid, sociale cohesie, insluiting en meer gedeelde normen en waarden.

samenhang binnen de eigen groep (leeftijd, etnie of buurt) bevorderen b) ‘bridging’, verschillende groepen op elkaar betrekken, bruggen slaan. In het Nederlands woordgebruik gaat het om respectievelijk de specie van de groep en het cement van de samenleving versterken. Duyvendak van wie deze vertaling stamt, is soms sceptisch over sociale cohesie, (te beklemmend) toont zich overigens een groot voorstander van cognitieve cohesie. Hetgeen zoveel wil zeggen dat mensen uit verschillende groepen over de vreemde ander willen weten en met elkaar kunnen communiceren dankzij een minimum aan vaardigheden en belangstellingen.

Onderzoek

Wat kan kunst en cultuur betekenen voor de sociale cohesie in Rotterdam ? Recent schreef Sandra Trienekens behartenswaardig hierover op basis van projecten voor jongeren in Delfshaven vanuit de SKVR³. Haar betoog is min of meer als volgt:

Wil je sociale cohesie, dan streef je naar het creëren van een nieuw gemeenschapsgevoel. Voor het creëren van dit nieuwe gemeenschapsgevoel moeten er ontmoetingsmomenten zijn. Niet alleen tussen publieksgroepen, maar ook tussen de verschillende culturele organisaties - gevestigde organisaties, gemeentelijke instanties, lokale organisaties, organisaties van de verschillende migrantengroepen en individuele kunstenaars. In de samenwerking leert men elkaars cultuur(uitingen) en werkwijzen kennen, en op waarde beoordelen.

Maar sociale cohesie is meer dan groepsdynamiek, of netwerken. Succesvol werken aan sociale cohesie vóóronderstelt ook individuele vaardigheden. Kunst en cultuur bieden die. Althans, kunst en cultuur bieden kansen aan mensen om hun talenten te ontdekken en te ontwikkelen en er zelfs eventueel een beroep op te baseren.

Bij dit alles, zo stelt Trienekens, is het van belang dat continuïteit geboden wordt bij de opzet van pilots en projecten. Er moet gezocht worden naar duurzame samenwerkingsverbanden en naar manieren om mensen blijvend aan de maatschappij deel te laten nemen. Met eendagsvliegen of oprispingen bereik je geen sociale cohesie.

Een nog niet zo oud ander R'dams onderzoek⁴ naar aanknopingspunten tussen wijkaanpak en kunst & cultuur kwam inzake interculturele activiteiten tot de constatering:

“dat ons materiaal weinig aanleiding geeft al te hoge verwachtingen te koesteren van het bevorderen van uitwisseling tussen verschillende etnische groepen door middel van kunstzinnige activiteiten uit de respectievelijke tradities: hiervoor lopen de smaken, zeker bij ouderen, simpelweg te veel uiteen en worden veel activiteiten vooral binnen de eigen gemeenschap georganiseerd.“

Als uitwisseling tussen etnische groepen een relevant beleidsdoel wordt geacht, -zo stellen de auteurs- kunnen activiteiten mogelijk beter op basis van wel gedeelde belangen en interesses georganiseerd worden. Zeker bij jongeren kan dit ook culturele activiteiten betreffen, maar dan niet alleen vanuit de respectievelijke eigen culturele tradities, maar ook op basis van de meer algemene mondiale jongerencultuur. In dit verband signaleren zij het belang van zelf optreden:

“lokaal, met de bewoners, gemaakt drama, biedt mogelijkheden biedt voor zelfreflectie, verbeelding van de eigen situatie en onderlinge communicatie... Mogelijk

³ Trienekens S., Respect – urban culture, community arts en sociale cohesie. SKVR en Erasmus Universiteit, Rotterdam, November 2004.

⁴ Van de Aa, Paul m.m.v. Cees Bronsveld en Aat Brand: Een koud kunstje ? Rotterdam, dienst Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Sociaal-Wetenschappelijke Afdeling, 2001.

betreft dit dus een discipline met goede mogelijkheden voor het stimuleren van actieve uitwisseling tussen groepen bewoners, in ieder geval tussen degenen met een dergelijke `dramatische' belangstelling (als producent of als consument) en voldoende beheersing van een gemeenschappelijke taal'. “ [Einde citaat van der Aa .c.s]

Dus deze onderzoekers zijn somber over multiculturele manifestaties vanuit de respectievelijke tradities in het algemeen. Althans als het beleidsdoel ontmoeting, of wederzijds begrip is. Overigens maken zij voor interculturele producties de expliciete uitzondering naar jongeren en voor de kunstvorm theater.

Vormen van wijktheater gaan we specifiek belichten in het volgende hoofdstuk.

Hoofdstuk IV: Cultuur en kunst als expressiemiddel van een groep

In de provincie Limburg is het niet ongebruikelijk dat een gemeente meer verenigingsleden kent dan inwoners. De lust om elkaar te ontmoeten en met elkaar het eigene te vieren, zit er diep in. Dit beperkt zich niet tot sport, carnaval of de schutterij. Toneel, muziek en dorpsfeesten bloeien evenzeer.

Ook Rotterdam viert carnaval, zowel in de Nederlandse als de Antilliaanse variant. Een en ander wordt georganiseerd door culturele verenigingen. Die zijn er in tal van soorten en maten. Voor de viering van het Chinese Nieuwjaar, voor de organisatie van het Sinterklaasfeest, voor de jaarlijkse happening van de 'Dance Parade'. Maar ook kleiner en/of buurtgebonden. Zoals de stichting 'Jongeren en Sint Kerstorganisatie' in Feijenoord, de Turkse vereniging Birlik of de 'good old' harmoniecorpsen, resp. drum- en fanfare bands die met een majorettenkorps erbij, een wijk vrolijk representeren.

Kunst en cultuur kunnen de band tussen gelijkgezinden versterken en uitdragen. Datgene wat 'groepsoudsten' resp. de organisatoren wezenlijk achten kan zo doorgegeven worden aan een volgende generatie.

Wat speelt in zulke manifestaties en hun voorbereiding/oefening een rol? Algemeen wordt verondersteld dat het helpt bij het insluiten van mensen in een gemeenschap en hen een aanknopingspunt biedt over wat ze belangrijk vinden in het leven. Door deel te nemen doen ze kennis, waardering en erkenning op. Het samenwerken biedt meer dan een voorbijgaande groepsdynamiek, het is een vaardigheidstraining voor het sociale verkeer.

Ietwat benepen, maar pragmatisch gesproken leert de jeugd zo afspraken nakomen, om assistentie vragen, erkenning verwerven en respect te tonen. Wat hedendaagser, maar vager, gaat het om 'empowerment' en identiteitsvorming.

Rotterdam toont op dit terrein een plezierige vitaliteit die we met enkele voorbeelden willen onderstrepen. We beginnen met Trommelen in IJsselmonde, een impressie van Annemarie Sour.⁵) Daarna besteden we aandacht aan de Theaterstraat in deelgemeente Noord.

TROMMELEN IN IJSSELMONDE

IJsselmonde is een naoorlogse wijk met vooral oudere Nederlanders. Opbouwwerker Martijn Van Gogh zag er al snel dat de spanning tussen ouderen en jongeren in de wijk een van de belangrijkste problemen was. De invloed van de oorspronkelijke bewoners is in IJsselmonde groot. Ze zijn actief in zo'n dertien bewonersorganisaties, allemaal met een eigen budget. De nieuwkomers in de wijk daarentegen zijn nauwelijks georganiseerd. 'De komst van de allochtone families zorgde voor onrust bij oudere bewoners', zegt hij terugkijkend. 'Zo'n veertig Antilliaanse jongeren hingen regelmatig rond voor de plaatselijke snackbar of scheurden op knetterende scooters door de wijk. Af en toe waren er ook steek- en schietincidenten.' De onverschillige houding van deze jongeren en de aangekondigde plannen van de woningbouwcorporatie om flats uit de jaren vijftig te slopen, voedden deze angst nog eens extra.

Van Gogh's taak is de jongeren meer bij de wijk te betrekken met de oprichting van een jongerenraad, een drugsvoorlichtingsprogramma en welkomstbezoeken aan nieuwkomers. Ze zijn in opdracht van de deelgemeente resultaatgericht beschreven, tot in detail uitgesplitst en

⁵Een uitgebreide versie van deze reportage van publiceerde Annemarie Sour in opdracht van het Kenniscentrum Sociaal Investeren Rotterdam in 't Tijdschrift voor de Sociale Sector, oktober 2003).

tot op het uur begroot. 'Maar ik ging naar de snackbar waar die jongens rondhangen en peilde hun belangstelling. "Wat willen jullie zelf?" "Een *brassband*", riepen ze. "En wie gaat dat dan organiseren?" Op dat moment werd ik opeens Martijn van de brassband.' Van Gogh vroeg zelf subsidies aan. Het langdurige ziekteverzuim en de nog niet vervulde vacatures maakten zijn eigen werkgever geen vanzelfsprekende financier van zelfverzonnen activiteiten. Gelukkig staan jongeren en nieuwkomers hoog op de lokale politieke agenda. De deelgemeenten, de woningbouwcorporatie en de overkoepelende organisatie van bewonerscommissies kwamen over de brug met 7800 euro voor instrumenten. Voorwaarde: voor het einde van het jaar moet er een goed functionerende brassband staan. De Antilliaanse jongens staken zelf ook geld in het project, verdiend tijdens Opzomeractiviteiten, met de aanleg van een midgetgolfbaan en met de schoonsnaak van een basketbalveld.

Martijn van Gogh fungeert inmiddels als ervaringsdeskundige. Het simpele idee van de oprichting van een band, om mensen niet op problemen maar op basis van muziek te benaderen, blijkt in IJsselmonde een mooi vehikel om in korte tijd contact te leggen met jongeren en de Antilliaanse gemeenschap en een stroom van initiatieven op gang te brengen. Na zeven maanden zijn er in Rotterdam-Zuid tien brassbands actief.' [Einde citaat]

De bands treden ook op bij Het Zomercarnaval, maar ook op andere gelegenheden wordt er een sportieve strijd tussen de korpsen gevierd. Inmiddels worden deze bands in Rotterdam gecoacht, bijvoorbeeld door de Stichting Whatever die daarvoor subsidie ontvangt van de gemeente. Stichting Whatever organiseert evenementen en workshops voor Surinaamse, Antilliaanse Kaapverdiaanse en Nederlandse jongeren. De stichting propageert de Kawinamuziek (een traditionele Surinaamse muziekstijl) en concentreert zich op een begeleidingstraject voor Carribean Brassmuziek.

Stichting Whatever wil de participatie van jongeren in de samenleving versterken. De initiatiefnemers signaleren dat de kloof tussen deze doelgroep en de reguliere culturele instelling vaak te groot is, terwijl de om actief met muziek, dans en cultuuruitingen aan de slag te gaan juist erg groot is.

Nadrukkelijk fungeert de brassband in de opvatting van de opbouwwerker in een opvoedingstraject en gebruikt hij de band als middel om contacten te leggen. Via de band ontdekken de jongeren niet alleen eigen 'roots' maar ook de eisen van de samenleving.

Optreden in een band is ook leren afspraken na te komen en door te gaan met samen te werken. Marie van Looveren onderscheidt drie effecten als functie van sociaal artistieke projecten. Te weten de intrapersonlijke effecten, de interpersoonlijke effecten en de culturele effecten. Deze brassbands lijken nadrukkelijk die 1^e functie te vervullen:

“Mensen die al jaren in armoede leven zijn dikwijls geschonden door hun situatie...Hun zelfbeeld is vaak bijzonder laag. De sociaal-artistieke projecten biedt hen een ruimte waar ze kunnen zijn en doen wat ze willen, waar ze positieve ervaringen kunnen opdoen, waar ze deel uit maken van een groep en gewaardeerd worden voor hun inzet. Effecten als het opkrikken van het zelfbeeld, een positieve impact hebben op het algemeen welbevinden en het verwerven van controle over het eigen leven, zijn in deze context dan ook zeer belangrijke effecten op het individu. De culturele effecten van deelname aan de projecten situeren zich vooral op het niveau van het verruimen van de horizon, het kennis opdoen van nieuwe expressievormen en andere manieren om tegen het leven aan te kijken.” (M. van Looveren, Reflecties bij een nieuwsoortig werk: sociaal artistieke projecten van armoedebestrijding tot stedelijke ontwikkeling, In: Diagoog, jrg 3, no.3.)

DE THEATERSTRAAT

In juni 2005 zullen gedurende 9 avonden en drie middagen circa 30 vrijwillige spelers en 5 professionele regisseurs, bij gestaan door diverse ondersteunende teams een theatervoorstelling geven. Die voorstelling, De Theaterstraat, bestaat uit vijf segmenten en wordt gespeeld op diverse lokaties in Rotterdam Noord.

De spelers zijn bewoners van Rotterdam Noord, jong en oud, uit alle lagen van de bevolking. Diverse etnische groeperingen worden bereikt dankzij het flyers uitdelen en mensen aanspreken op de markt, een wervende internetsite en free publicity in het huis aan huisblad. Ook het opbouwwerk biedt hand en spandiensten bij het recruterende van de spelers.

De Theaterstraat wil ontmoetingen buiten eigen kring bevorderen want in multicultureel Rotterdam Noord zoeken mensen uit de eigen cultuur en klasse vooral elkaar op. De theatermakers willen vooroordelen verminderen door met vrijwilligers samen te werken aan een theaterproductie. Het doel is om voorbij 'de hete aardappel, de enge jongere, de oude zak, de hoofdhoek, de rolstoel, of de kansarme' te kijken. Interactie bevorderen en gesprekken over en weer beïnvloeden, ook voor langere tijd.

Zoiets organiseren is geen sinecure, vergt zorgvuldigheid en bekwaamheid. Je moet sfeer kunnen scheppen voor bezoekers en spelers, dus geen kale voorstellingen aanbieden want daar komen de mensen niet voor. Je moet vertrouwen kunnen oproepen, de spelers die zich presenteren met hun dromen, idealen, frustraties en ambities geven zich bloot. Dus ook een veilige situatie op de repetities is een absolute voorwaarde.

Om zoiets te kunnen organiseren moet je bekend zijn met minimaal drie werelden. De wereld van beleid voor subsidie en toestemmingen; de wereld van toneelmakers voor de inhoud en de wereld van samenlevingsopbouw op wijkniveau voor de ondersteuning en follow-up. Contacten in elk van deze drie milieus zijn essentieel. Dan is nog niet eens gesproken over de sensitiviteit die je aan de dag moet leggen om tal van bevolkingsgroepen succesvol met elkaar te laten communiceren.

Een van de vijf theatermaaksters in dit project is Arianthe Oudshoorn. In een interview met Annemarie Sour zegt zij over haar aandeel:

Arianthe: "Ik heb gekozen voor een woordloze theatervoorstelling. Zeventig procent van de communicatie tussen mensen is non-verbaal. Lichaamstaal, zoals gezichtsuitdrukking en houding, zegt vaak veel meer dan woorden. Ik kwam op het idee door de vele nationaliteiten die in Noord wonen. Niet iedereen spreekt goed Nederlands. Taal kan dan een barrière vormen, maar beweging maakt andere krachten los. De deelnemers leren met hun lichaam expressief te zijn. Onze voorstelling is een vorm van bewegingstheater die hangt tussen de dans en het theater. We gebruiken alleen taal die niet in de woordenboeken staat, zoals: tsssss, pffffff of haaaa."

"Ik heb met mezelf afgesproken dat we zo'n zes keer met elkaar mogen *freaken* voordat we beginnen met verder uitwerken van de voorstelling", zegt Arianthe. "Zo kunnen de spelers langzaam aan elkaar wennen, leren kijken naar elkaar en naar zichzelf."

Zo op het oog is het een groot succesverhaal. Arianthe schudt haar hoofd. "Slechts drie blanke vrouwen meldden zich in eerste instantie bij me aan voor het maken van een voorstelling. Ik was verbaasd, want ik had verwacht dat de groep groter en meer gemengd zou zijn. Ik heb mijn strategie voor het ontwikkelen van een voorstelling dus aan moeten passen. Maar dat ben ik gewend van het werken met o.a. dak- en thuislozen: nieuwe mensen komen erbij en

anderen vallen weer af. Zo wierf de samenwerkende partner, het opbouwwerk, twee Turkse mannen. En afgelopen week kwam een van de vrouwen naar me toe met het aanbod van een veejay. Die wil een video-opname van de voorstelling maken met licht en geluidseffecten. Dat enthousiasme van de bewoners werkt zo stimulerend. Zo bouwen we stap voor stap aan de voorstelling. Het is mooi om te zien hoe de kracht bij mensen loskomt. Ze hebben veel meer power in huis dan ze zelf denken. Dat motiveert mij weer!”

SONOR-opbouwwerkers helpen niet alleen via hun netwerken bij het rekruteren van spelers en bezoekers. Zij ondersteunen ook de repetities en de uitvoeringen (denk aan marketing, groepsprocessen begeleiden, discussies in banen leiden).

De Pameijer stichting, actief in de geestelijke gezondheidszorg, stimuleert selectief mensen uit haar cliëntenbestand om mee te doen.

Subsidies komen van fondsen en van de gemeente Rotterdam: zowel van de centrale stad als van de deelgemeente Noord. De organisatie van De Theaterstraat is in handen van Mieke de Wit theaterproducties en opbouwwerkorganisatie SONOR. Een evaluatieonderzoek verschijnt herfst 2005. Zie www.detheaterstraat.nl

CENTRALE VRAAG BIJ DEZE WISSEL OVER KUNST EN CULTUUR

Een boek maken is ook een vraag beantwoorden. Welke speelt hier ?

Wanneer, onder welke omstandigheden is welk type artistiek project goed in te zetten voor samenlevingsopbouw ? Met in het verlengde de vraag: Hoe kan een cultureel producent de beoogde gang van zaken bevorderen ?⁶ De laatste vraag spitsen we toe naar competenties.

Met voorbeelden en interviews verkenden we in dit boek de kansen. We gingen op zoek naar mogelijkheden en beperkingen voor samenlevingsopbouw met kunst & cultuur.

Mogelijkheden in termen van tijd, plek, capaciteiten, typen aanbod en opbrengst. Hieronder een derde element om de antwoorden te bundelen: een indeling in vier typen aanbod.

Vier typen aanbod in 8 aspecten:

Stel dat je een sociaal cohesie project wil organiseren met cultuur en/of kunst als middel. Stel vervolgens dat je redenen hebt om te kiezen voor het type: Bonding, waar moet je dan verder rekening mee houden ? Soortgelijke vragen zijn er natuurlijk te stellen voor de drie overige typen: bridging, verbeteren van de openbare ruimte en publieksbereik vergroten.

Er is regelmaat, elk van deze typen heeft kenmerkende eigenschappen, maar zijn wel en juist daardoor, te vergelijken.

Elk type valt te plaatsen op een aantal aspecten -> zie schema. We behandelen die elementen hieronder en geven aan hoe de vier typen zich positioneren- en daarmee ook t.o.v. elkaar. Dan zal blijken dat je niet in elke situatie willekeurig welk project kun ontwikkelen – of droppen.

Die 8 aspecten zijn:

1. Gezochte functies
2. Onderliggende waarden
3. Basis strategie
4. Institutionalisering
5. Contextualiteit
6. Rolverdeling Kunstenaar- Deelnemer
7. Succesfactoren
8. Valkuilen

GEZOCHTE FUNCTIES

Bij een type past een bedoeling, een output en een outcome, zoals het tegenwoordig heet.

Bij bonding ligt deze in het versterken van de eigen kring, empowerment van de gemeenschap. Bij het in contact brengen van bevolkingsgroepen (‘bridging’) zoek je de diversiteit op. Die verscheidenheid wil men etaleren, vergelijken en herijken in de ontmoeting. Bij kunst in / aan de gebouwde omgeving resp. de openbare ruimte, is er een dubbel motief vaak.

Enerzijds het vertragen van de vervalsspiraal van vastgoed, zodat dit op de woon- of kantoormarkt zijn waarde behoudt. Anderzijds zoekt men hier een verrijking van de omgeving, een leefbaarder en uitdagender milieu.

Tenslotte bij het vergroten van publieksbereik hoopt men op een beschaafder samenleving en in praktische zin op meer afzet van het eigen aanbod.

⁶ Lees voor cultureel producent: kunstenaar, opbouwwerker, initiatiefnemend burger, ondernemer

	BONDING	BRIDGING	BELEID OPEN- BARE RUIMTE	VERBREIDING PUBLIEKSBEREIK
Gezochte Functies	Empowerment van eigen kring	Uitwisselen, vergelijken en herijking	Verval vertragen Leefbaarheid vergroten	Meer bezoekers, meer & gespreide beschaving
Onderliggende Waarden	Erbij horen is goed	Communicatie over verschillen is goed	Een gezonde geest in een gezonde wijk	Rechtvaardige verdeling; betrokkenheid op geheel is goed
Basis Strategie	Expressieve vermogens ontwikkelen	Platforms bouwen en kruisbestuiven	De omgeving arrangeren als een compositie	Marketen; de wijk in; drempels slechten
Institutionalisering	In eigen rituelen en in federatieve regels	Hoog, vanwege actieve overheid	Veelal laag; gunstige uitzonderingen 't CBK, Woonbron	Alles: van laag tot hoog
Contextualiteit	Hoog, maar vereist continu aandacht	Per definitie laag	Per definitie hoog	Voorlichting hoort doelgroepgericht te zijn
Verhouding Kunstenaar-Burger	Senior-junior Leraar-leerling	Kunstenaar is uitlokker van communicatie	Kunstenaar biedt kaders en coacht voert ook uit	Kunstenaar wijdt bezoeker in, in het hogere
Succes Factoren	Plezier; 'onders'; Participatie van meer dan 1 generatie	De diepte in; Expliciete organisatie & programmering	Goed voorzonderzoek en willen luisteren	Een adequaat budget dat politieke wil weerspiegelt
Valkuilen	Verwaarlozen kwaliteit; 'splendid isolation'	Zwakke follow-up; geen tactiek hebben	Onderschatten van onderhoud	Onvoldoende doordenking vooraf van consequenties

Schema 1 Kenmerkende verschillen tussen de vier typen gebruik van kunst en cultuur in de samenlevingsopbouw (© 2005 h.broekman).

ONDERLIGGENDE WAARDEN

Bij bonding is dat het idee dat het goed is om bij de groep te horen en het samen zijn te vieren. Of plechtiger uitgedrukt: inclusief handelen is goed voor de identiteitsbeleving en – vorming.

Bij het in contact brengen van bevolkingsgroepen (‘bridging’) is de onderliggende gedachte dat het goed is om verschillen positief te waarderen en dit met elkaar te doen. Meer specifiek waar het gaat om kunst is het idee dat het verrassende, onverwachte van kunst helpt om de blik te focussen en de horizon te verruimen. Je wordt een completer mens als je je eigen wereld verruimt en je geest scherpt aan die van anderen. Bij kunst in / aan de gebouwde omgeving resp. de openbare ruimte, heerst een denkbeeld analoog aan ‘een gezonde geest in een gezond lichaam’: mensen functioneren beter in een hoogwaardige omgeving. Bij het vergroten van publieksbereik is de insteek een rechtvaardige verdeling en uitsluiting voorkomen.

BASISSTRATEGIE

Bij bonding: Steeds beter leren zich (muzikaal, theateraal, dansant etc.) uit te drukken, d.m. v. ‘t reproduceren van repertoire. Bij het in contact brengen van bevolkingsgroepen (‘bridging’) gaat het om platforms bouwen en daar kruisbestuiving op gang brengen. Bij kunst in / aan de gebouwde omgeving resp. de openbare ruimte, is er sprake van een stellende, vergelijkende en overtreffende trap. Het loopt hier van beheren via opleuken naar het arrangeren van lifestyle artefacten in de hardware van een gebied. Bij het vergroten van publieksbereik zijn er verscheidene: marketing als belangrijke tool, drempels willen verlagen als prioriteit, de “wijk” in als veel gebruikte mogelijkheid.

INSTITUTIONALISERING

Hoe diep is het initiatief ingebed in maatschappelijke gebruiken, routines van organisaties, hoofdzaken van een cultuur? Bij bonding is er min of meer een goede band met de rituelen en do’s and don’ts van de betreffende gemeenschap. Een band die versterkt kan worden. Met kawina of het fanfarekorps wil men zich presenteren - en soms ook meten in competitie- buiten de groep. De doorsnee majorette echter wil ook optreden buiten de wijk. Zodoende opereert de groep in een weidser collectief, een groter geheel met eigen reglementen en beoordelingen. (bijvoorbeeld in een federatie van harmonie, brassbands en fanfarekorpsen). Bij het in contact brengen van bevolkingsgroepen (‘bridging’) is de institutionalisering hoog door de geregelde verhoudingen (via de gouden koorden) met de subsidiërende overheid. Bij kunst in / aan de gebouwde omgeving resp. de openbare ruimte, is de institutionalisering laag: het wiel moet telkens opnieuw worden uitgevonden. Een uitzondering vormen woningcorporaties die voor dit werk met vaste budgetten werken en natuurlijk de CBK, dat kan bogen op vele jaren ervaring en honderden succesvol afgesloten projecten. Tenslotte bij het vergroten van publieksbereik is het beeld gemêleerd: het zoeken naar nieuwe publieks- groepen gebeurt uiterst professioneel en aandachtig, zoals bij het Wereldmuseum of de SKVR. Soms is het zoeken naar nieuw publiek ad hoc, reactief en nog weinig doorleefd. Soms is men de improvisatie voorbij maar is het nog niet normaal, in routines opgenomen. Halfslachtig is een verkeerd woord, maar het werk is nog niet geheel geïntegreerd in het dagelijkse opereren.

CONTEXTUALITEIT

Een project vindt altijd ergens plaats, op een bepaald ogenblik ook. Die locatie, de –dagelijks betrokkenen en het krachtenveld waarin zij bewegen, kunnen meer of minder een rol spelen. Net als sommige bedrijven hun productie ‘overal’ plaats kunnen laten vinden – de zgn. ‘footloose’ bedrijven- zijn culturele producties in sommige gevallen overal te doen (een circus tent ergens opzetten bijv. of een tentoonstelling langs bibliotheken laten gaan).

Dus soms is de context leeg en neutraal, als een verwisselbaar decor. Denk aan een neutraal zalencomplex waar een interculturele manifestatie plaats vindt. In andere gevallen speelt de ruimte en het leven daar een actieve rol in het aanbod: een Moedercentrum is bijvoorbeeld een veilige plek om met vrouwen emancipatiebijeenkomsten te organiseren. Een laatste definitie van contextualiteit : dat is al datgene wat verantwoordelijk is voor het falen van een overgeplant succesvol project van elders. (zgn. ‘best practices blijken veel minder ‘footloose’ dan vaak gedacht wordt.)

Bij bonding is de contextualiteit hoog: eigen nestgeur is belangrijk. Die eigenheid moet worden onderhouden en bewerkt, dreigt in een kosmopolitische wereld te slijten.

Bij interculturele uitwisseling moet die eigenheid expres laag gehouden worden om geen onnodige obstakels op te werpen voor de ontmoeting en de uitwisseling. In de openbare ruimte speelt de locatie q.q. een belangrijke rol, daar liggen altijd gebruikersclaims die concurreren met een nieuw aanbod. Tenslotte vormt groepseigenheid en de eigen plekken van een bepaalde doelgroep telkens een dilemma.

Niet elk aanbod past in elke locatie, en de opzet van cultuurspreiding is juist horizonverbreiding, dus mensen bewegen elders te gaan kijken. Publiek werf je door uit te gaan van hún interesses, codes en behoeften. Maar opnieuw: je wilt met publieksverbreiding juist bereiken dat mensen reikhalzen naar *iets anders dan het gebruikelijke*, het bekende, hun codes.

SUCCESFACTOREN

Bij bonding: Plezier in het leren, dat is belangrijk. Het gaat om kennis- cultuuroverdracht. De ouderen moeten meedoen – en gezaghebbend zijn.

Bij het in contact brengen van bevolkingsgroepen (‘bridging’) : Expliciete organisatie en zorgvuldige programmering zijn van wezenlijke betekenis om fricties te vermijden, veiligheid te waarborgen en herkenning op te roepen. Je moet ook de deelnemers kansen bieden de diepte in te gaan, met oppervlakkige kennismaking is het lastig de beoogde functies te realiseren. Bij kunst in / aan de gebouwde omgeving resp. de openbare ruimte, is van belang: Goed vooronderzoek, mensen een gelegenheid geven als ze dat willen een bijdrage te leveren en in ieder geval goed naar ze luisteren. Bij het vergroten van publieksbereik: dit kost geld en energie. Nieuwe publieksgroepen betekenen immer (tal van) aanpassingen aan de routines, dat moet men willen. Extra budgetten tonen die bereidheid.

VALKUILEN

Bij bonding: Veronachtzamen van het nut van een externe kwaliteitstoets. Denk nooit: ‘dit is wel goed genoeg voor ons’. Op die manier schep je getto’s en rust je mensen niet uit met sterktes. Bij het in contact brengen van bevolkingsgroepen (‘bridging’) loert een andere valstrik. Het bijeenbrengen van mensen volstaat daar niet, je moet de ontmoeting nadrukkelijk doch zorgvuldig programmeren. Een zwakke follow up is hier ook een klassieke fout. Wat doen we na het geslaagde buurtfeest ?- mag geen vraag zijn pas ná het feest.

Kunst in de openbare ruimte moet hufterproof zijn en geen sta-in-de-weg. Bij het vergroten van publieksbereik niet vergeten dat pioniers die fantastische projecten ontwikkelen, nogal eens voor de troepen uitlopen. De consequenties van een samenwerkingsproject kunnen onverwacht grote vormen aannemen, met als gevolg stagnatie of afhaken.

AANVULLEND BIJ DIT RASTER

‘Bezint eer ge begint’ wordt hier vooral opgevat als: kies het juiste type bij de omstandigheden. Er is nog een invalshoek om risico’s tijdig in te schatten en mislukken te voorkomen. Dat is je voortdurend ⁷ vier dingen af te vragen:

1 Wie initieert het project ? (deze partij heeft kennelijk een specifiek belang dat kan gaan domineren)

⁷ ‘permanent’ want weinig blijft vast

2 Wie betaalt ? (op een of andere manier zal de schatplichtigheid op gaan spelen. Slim is dit tijdig te bespreken)

3 wie bepaalt ? (je hebt uitvoeringsbeslissingen en strategische beslissingen. Bij enigszins omvangrijke projecten is gezond dat niet alles in één hand is)

4 Wie zijn cruciaal voor de kwaliteit ? (vermijd verrassingen door daar te laat naar te gaan zoeken, of slechts te zoeken binnen het project bij bekenden)

AFSLUITEND OVER HET RASTER

Zoals altijd met een typologie, dus ook met dit model, levert het uitgezuiverde gevallen op. De werkelijkheid is altijd enkele stappen vooruit op de theorie. Het raster zal daarom goed functioneren als spiegel. Je kunt je eigen initiatief vergelijken met dit gemiddelde en je afvragen welke componenten je wilt overnemen, toevoegen of modificeren. Combinaties maken of een tussenvorm bedenken is mogelijk.

Competenties

Wat moet je kunnen en kennen als cultureel producent, werkend met welzijnsdoelstellingen ? Dit blijkt een vraag te zijn waar velen in dit werkveld mee worstelen. We zochten het antwoord bij Marcel Spierts, expert bij uitstek op het gebied van vaardigheden van de sociaal culturele professional.

Mede op basis van een praktijkstudie in het Haagse komt Marcel Spierts i.s.m. Dorine Winkels en Willem van de Wetering tot de volgende zes clusters van vaardigheden.⁸ Zijn inventarisatie zal niet het laatste woord hierover zijn. Ter stimulering van het debat geven we deze lijst, die gepubliceerd werd in een landelijk niet zo bekende studie, enigszins verkort hier door.

CULTURELE COMPETENTIE

Een cultureel werker moet over specifieke kennis en inzichten beschikken op het gebied van kunst en cultuur. Dat betreft achtergrondkennis van de archetypen en uitdrukkingsvormen die in diverse culturen voorkomen. De professional moet tevens weten wat er in de wijk en in de stad (soms ook nog elders) op het terrein van kunst en cultuur te koop is en contacten met de culturele instellingen opbouwen en onderhouden. Kennis van de culturele kaart van de wijk en de stad is een must. Ook inzicht in achtergronden en ontwikkelingen op het gebied van vrije tijd, culturele diversiteit, integratie en sociale cohesie is onontbeerlijk voor een adequate bijdrage aan de culturele aanpak.

COMMUNICATIEVE COMPETENTIE

De cultureel werker moet in staat zijn om te luisteren en de ideeën, smaken en gevoelens van anderen kunnen begrijpen. Affiniteit hebben met verschillende doelgroepen in de wijk en daar gemakkelijk contact mee kunnen leggen, is eveneens een vereiste. De professional moet hun specifieke wensen en behoeften kennen en weten waar mogelijke aanknopingspunten liggen voor de culturele aanpak. Communicatieve kwaliteiten zijn niet alleen van belang in relatie tot de doelgroepen. De professional moet in staat zijn met personen op verschillende niveaus en in verschillende functies adequaat te communiceren.

METHODISCHE COMPETENTIE

De professional moet een neus hebben voor nieuwe inzichten en manieren van werken, deze op waarde weten te schatten en om kunnen zetten in productieve sociale en culturele arrangementen. Culturele activiteiten moeten niet alleen goed worden voorbereid, maar vergen ook veel aandacht voor de verwerking en de nazorg. Een professional moet in staat zijn mensen te prikkelen door het aanbieden van nieuwe gezichtspunten, zodat zich nieuwe werelden voor hen openen en ze op het spoor worden geholpen om mogelijkheden voor en in zichzelf te ontdekken op het gebied van kunst, cultuur en creativiteit. Culturele activiteiten bieden ook bij uitstek de mogelijkheid om het zelfsturend vermogen van deelnemers te bevorderen. Stimuleren, enthousiasmeren en animeren zijn dan essentiële onderdelen van de beroepsrol. Daarnaast moet de professional bij kunst- en cultuuractiviteiten ook in staat zijn om groepsprocessen te analyseren en te hanteren.

⁸ Spierts M., Van de Wetering W., Winkels D. De culturele aanpak – een wijkgerichte methodiek voor het bevorderen van cultuurparticipatie Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam/ Haagse Hogeschool, 2004, ISBN 90 80 19 82 34⁸ pag 46-47. Voor de indeling in competenties maken zij naast eigen onderzoeksmateriaal ook gebruik van materiaal van de Stichting Kunstzinnig Vorming Rotterdam inzake een opleiding op MBO ontwikkeld voor de nieuwe functie 'Recreatie cultuurleider' en van indelingen en beschrijvingen van competenties van Onstenk (1997) en Spierts (2000b).

ORGANISATORISCHE COMPETENTIE

De professional moet zelfstandig en taakgericht kunnen handelen en moet geleerd hebben de eigen kwaliteiten te managen. Een cultureel werker moet heel goed kunnen organiseren. De juiste dingen op het juiste moment doen, alles moet kloppen, zeker als het op de uitvoering aankomt. Ook flexibiliteit is een vereiste, als er iets niet loopt zoals gepland moet dat los gelaten kunnen worden of snel geïmproviseerd kunnen worden. Projectmatig kunnen werken is een belangrijke vereiste. Dat vraagt om ondernemend, concreet, operationeel, gedrag en het nemen van initiatief en verantwoordelijkheid. Soms zullen er voorstellingen of andere zaken ingekocht moeten worden, dat vraagt om zakelijk inzicht en/of talent.

STRATEGISCHE COMPETENTIE

De professional moet in staat zijn contacten op veel niveaus met veel organisaties, instellingen en personen te kunnen ontwikkelen en onderhouden. Daarbij moet de cultureel werker strategisch met informatie om kunnen gaan. [...] Binnen de culturele sector en de sociale sector en tussen deze sectoren onderling, spelen uiteenlopende en soms botsende belangen een rol. Tegen die achtergrond moet de professional steeds op zoek naar strategieën en manieren van werken die meerdere partijen tot voordeel strekken. Daartoe moet de professional zich verdiepen in de aanspraken van de betrokken partijen en vooral steeds goed op de hoogte zijn van wat de wijk te bieden heeft en wat de behoeften zijn als het gaat om culturele activiteiten. De cultureel werker moet ook gevoel hebben voor verhoudingen en de tol die PR kan spelen bij het beïnvloeden van die verhoudingen. De werker moet zijn cultuurproduct op een professionele manier aan de man kunnen brengen.

REFLECTIEVE COMPETENTIE

De reflectieve competentie veronderstelt het voortdurend zelfregulerend bijstellen van het eigen handelen. De professional moet in staat zijn zelfstandig de benodigde vakkennis op te doen en bij te houden. [...]